

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. В. Бризгалов

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Короткий курс лекцій

3-тє видання, стереотипне

Київ 2003

ББК 67п.я73
Б87

Рецензент *В. М. Марчук*, д-р юрид. наук

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30.09.02)

Бриггалов І. В.

Б87 Юридична деонтологія: Короткий курс лекцій. — К.: МАУП, 2003. — 3-тє вид., стереотип. — 48 с. — Бібліогр. у кінці лекцій.

ISBN 966-608-334-5

У пропонованому курсі лекцій коротко висвітлюються предмет і об'єкт юридичної деонтології, методологія та зміст юридичних наук; описуються основні юридичні спеціальності, система юридичної діяльності, її поняття та види. Наводяться складові професійної культури юриста.

Для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ББК 67п.я73

ISBN 966-608-334-5

- © І. В. Бриггалов, 2000
- © І. В. Бриггалов, 2003, стереотип.
- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003

ПРЕДМЕТ ТА ОБ'ЄКТ ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Поняття юридичної деонтології.
Юридична наука, її основні характеристики.
Основні характеристики юридичної практики.

1.1. Поняття юридичної деонтології

Насамперед визначимо поняття практичної деонтології та з'ясуємо, що таке деонтологія взагалі.

Деонтологія — це розділ етичної теорії, що розглядає проблеми обов'язку, моральних вимог і нормативів. Термін “деонтологія” уперше застосував І. Бентам для визначення вчення про мораль у цілому. Пізніше деонтологію почали відрізняти від етичної аксіології — теорії добра і зла, моральних цінностей взагалі. Повинність (те, що повинно бути здійснено), через яку мораль передає вимоги соціальних законів, зокрема потреби суспільства і людини, набирає різних форм в особистій поведінці, загальних нормах, узагальнених принципах поведінки, моральному та суспільному ідеалі. Ці форми та їх співвідношення і вивчає деонтологія.

У вужчому значенні деонтологією називають професійну етику медиків, що передбачає підвищення ефективності лікування за допомогою заходів психотерапії, дотримання лікарського етикету та ін.

Юридична деонтологія виникла на початку 90-х років XX ст. Нині вона перебуває на стадії становлення. Наведемо сучасне її визначення.

Юридична деонтологія — це система загальних знань про юридичну науку та практику, про вимоги до особистих і професійних якостей юриста, про систему формування цих якостей.

Основним змістом юридичної деонтології є знання про вимоги до професійних та особистих якостей юриста. Разом з тим юридична деонтологія включає також загальні знання про юридичну науку і практику, оскільки, по-перше, є навчальною дисципліною, з якої починається вивчення юриспруденції і повинна дати студентам загальні поняття про юридичну науку і практику; по-друге, без засвоєння знань з юридичної діяльності, її видів та змісту неможливо розглядати якості юриста, а також вимоги до юристів різних спеціальностей.

Крім того, юридична деонтологія включає знання про формування якостей юриста, тому що лише зауваження, якими повинні бути якості без опису системи їх формування немає практичної користі.

Зазначимо, що існують й інші погляди на зміст юридичної деонтології, оскільки ця система знань є новою і перебуває ще на стадії формування.

Отже, юридична деонтологія:

- дає загальне уявлення про юридичну науку і практику;
- формує знання про вимоги до професійних та особистих якостей юриста;
- розкриває систему формування професійних та особистих якостей юриста, зазначає види та форми навчання юридичної діяльності.

1.2. Юридична наука, її основні характеристики

Оточуючу нас дійсність вивчає складна система наук. *Наука* — це сума знань про навколишній світ. Існують науки природознавчі, які вивчають природу; технічні, що містять знання про різні технічні конструкції; суспільні, які досліджують суспільне життя. Кожна з наведених великих структур поділяється на окремі галузі науки. Наприклад, серед суспільних наук розрізняють історичну, економічну, юридичну та ін. Підставою для розмежування наук є їх предмет та об'єкт.

Предмет науки — це сфера пізнання, якою займається конкретна наука. *Об'єкт науки* — реальні явища, які вивчає конкретна наука. Так, предметом юридичної науки (правознавства) є знання про державу і право, а об'єктом — реальні держава і право, які ця наука вивчає. Юридична наука поділяється на шість груп окремих наук, кожна з яких має певний предмет, вивчає певний аспект об'єкта.

1. *Загальнотеоретична наука (теорія держави та права).*

Предметом теорії держави та права є знання про загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави та права, а об'єктом — загальні закономірності держави і права.

2. *Історичні юридичні науки.*

Вони тісно пов'язані з теорією держави та права і тому їх часто об'єднують в одну групу. До історико-юридичних наук, які вивчають процес виникнення і розвитку держави та права в конкретних країнах, належить історія держави та права України і зарубіжних країн. До цієї групи належить також історія політичних та правових вчень, яка досліджує розвиток теорій про державу та право.

3. *Галузеві юридичні науки.*

Предметом цієї групи наук є знання з окремих галузей права: наука про кримінальне право, наука про громадянське право та ін.

4. *Науки, які вивчають організацію та діяльність державних організацій, державне будівництво, прокурорський нагляд та ін.*

5. *Науки, які вивчають міжнародне право (публічне та особисте).*

6. *Прикладні юридичні науки.*

До цієї групи належать науки, які використовують дані неюридичних наук (фізики, хімії, медицини та ін.) для розв'язання юридичних проблем. До таких юридичних наук належать криміналістика, судова медицина та ін.

Отже, *юридична наука (правознавство) — це суспільна наука, яка вивчає державу і право, включає знання про виникнення, розвиток і функціонування державно-правових явищ.*

Юридична наука — одна з найстаріших суспільних наук. Історичне виникнення юридичної науки пов'язане з виникненням та розвитком права. Перші системні відомості про державу та право викладені у працях визначних мислителів Стародавньої Греції — Платона та Арістотеля. Значний внесок у розвиток юридичної науки зробили юристи Стародавнього Риму, які визначили правові поняття і конструкції. З того часу юридична наука має велике значення в житті суспільства, що проявляється в її функціях, тобто основних напрямках впливу на суспільне життя.

Функції юридичної науки — це основні напрямки її впливу на соціальні явища, на формування і розвиток особи.

Розрізняють такі основні функції юридичної науки:

- *констатуючу* — виявлення, фіксація наявних державно-правових явищ;
- *інтерпретаційну* — пояснення сутності державно-правових явищ, причин їх виникнення і зміни, їх структури, функції та ін.;
- *евристичну* — відкриття, формування невідомих раніше державно-правових закономірностей;
- *прогностичну* — формування гіпотез, прогнозів розвитку державно-правових явищ;
- *методологічну* — використання положень науки як дослідницьких інструментів для “прирощування” нових знань як у юриспруденції, так і в інших науках (при цьому особливо важливу роль відіграють, як зазначалось, висновки загальної теорії права і держави);
- *практико-прикладну* — формулювання рекомендацій, пропозицій щодо удосконалення тих чи інших державно-правових інститутів;
- *ідеологічно-виховну* — вплив політичної і моральної свідомості, світогляду і загальної культури суб’єктів на формування та розвиток права, зміцнення (чи послаблення) у суспільній свідомості престижу, авторитету права, держави, законодавства.

1.3. Основні характеристики юридичної практики

З метою якнайглибшого засвоєння юридичної практики потрібно розглянути поняття соціальної практики.

Соціальна практика — це теоретико-перетворювальна діяльність людей щодо застосування навколишнього середовища задля задоволення власних потреб та інтересів. Розглянемо загальні характеристики практики.

1. Єдність теоретичної та перетворювальної діяльності. Теоретична діяльність — це пізнання навколишніх предметів та явищ. Перетворювальна діяльність — це зміна людьми вивченого навколишнього середовища.
2. Діяльність людей щодо застосування навколишнього середовища задля задоволення власних потреб та інтересів. Комплекс людських інтересів поділяється на матеріальні та нематеріальні (духовно-ідеологічні).

З огляду на наведені ознаки розрізняють два види соціальної практики: *матеріальну* та *нематеріальну*. У свою чергу, ці два основні види так само поділяються на окремі види. Наприклад, матеріальна практика — це діяльність у промисловості, сільському господарстві, будівництві та ін.

Видом нематеріальної практики є юридична практика.

Юридична практика — це різновид соціальної практики, що передбачає пізнавально-перетворювальну діяльність людей у сфері функціонування державно-правових явищ.

Розглянемо основні *характеристики юридичної практики*:

1. Юридична практика, як зазначалось, є різновидом соціальної практики і має всі її загальні ознаки.
2. Юридична практика — це пізнавально-перетворювальна діяльність людей у сфері держави та права, спрямована, по-перше, на пізнання конкретних юридичних явищ, по-друге — на використання цих явищ задля задоволення інтересів людей. Таким чином, там, де будь-яке соціальне явище регулюється нормами права, застосовується юридична практика.

До *основних видів юридичної практики* належать такі:

- правове становище — реально існуючі правові явища, що не завжди усвідомлюються їх учасниками. Наприклад, громадянство в будь-якій державі;
- правова поведінка громадян — це більш-менш усвідомлювана поведінка громадян у правовій сфері. Поведінка, що відповідає нормам права, називається правовою, а та, що не відповідає нормам права, — неправомірною (правопорушенням);
- юридична діяльність — цілеспрямована практика юристів з використанням юридичних засобів за дотримання у визначених законом випадках правових норм з метою розв'язання різних юридичних проблем.

Юридична наука і юридична практика перебувають у тісному взаємозв'язку. З одного боку, наука бере знання з навколишньої дійсності, з іншого — юридична практика використовує дані науки з метою вдосконалення.

Неможливо чітко розмежувати юридичну науку і юридичну практику, оскільки змістом науки є знання, частина яких з'являється в результаті пізнання конкретних державно-правових явищ у процесі юридичної практики. У свою чергу, у процесі юридичної практики

державно-правові явища вивчаються відповідно до даних науки. При цьому юридична практика є основою та рушійною силою юридичної науки. Вона дає науці фактичний матеріал для теоретичного осмислення, визначає об'єктивний зміст науки, є критерієм правильності здобутих знань.

Необхідно зазначити, що повної відповідності між юридичною практикою і знаннями про неї юридичної науки практично не може бути з певних гносеологічних (пізнавальних) і соціальних причин.

Гносеологічна причина полягає в тому, що держава та право є складними багаторівневими динамічними явищами, які тісно взаємопов'язані з неюридичними явищами. Тому в юридичній сфері важко встановити об'єкти, закономірності виникнення, розвитку та функціонування.

Соціальна причина полягає в такому. На пізнавання юридичної дійсності впливають ідеологічні погляди особи, яка пізнає цю дійсність, оскільки ця особа відображає навколишню дійсність з точки зору її власних інтересів та інтересів соціальної групи, до якої вона належить. Залежно від того, яку методологію, які поняття обирає дослідник, такою й буде картина юридичної дійсності.

Зазначимо, що наука є системою логічних, раціональних знань, проте реальне життя водночас може бути як логічною, так і нелогічною системою явищ.

З огляду на зазначені причини знання про юридичну дійсність можуть бути істинними чи помилковими.

Література

Юридична деонтологія. — Харків, 1993.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЗМІСТ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Методологія юридичних наук.

Зміст юридичних наук.

Співвідношення юридичних наук з юридичними навчальними дисциплінами.

2.1. Методологія юридичних наук

Методологія юридичних наук — це система принципів та методів, за допомогою яких вивчається державно-правова діяльність, тобто це засіб одержання юридичних знань.

Принципи — це базові засади, на яких формуються та здобуваються юридичні знання. Основними з них є два:

1. Принцип *об'єктивності юридичного пізнання*. Він полягає в тому, що досліджувані реальні державно-правові явища повинні пізнаватись і відображатись у науці такими, якими є насправді, без перебільшень або применшень.
2. Принцип *обґрунтованості пізнання*. Він базується на тому, що наукові висновки повинні спиратися на точно встановлені факти, підтверджуватись точними аргументами.

Методи юридичної науки — це система прийомів та засобів, спрямованих на отримання об'єктивних та обґрунтованих знань.

Юридичні науки використовують такі методи:

- *всезагальні* — характеризують філософську основу пізнання;
- *загальні* — конкретизують всезагальні методи стосовно юридичних наук;

- *спеціальні (окремі)* — використовують конкретні юридичні науки.

Класифікація ця умовна. До того ж зазначені методи неможливо розмежувати. Вони взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Серед всезагальних методів розрізняють *метафізико-ідеалістичний* та *діалектико-матеріалістичний*.

Метафізичний підхід до дослідження держави та права базується на твердженні, що вони є явищами, які не розвиваються, не залежать від інших соціальних явищ: економіки, ідеології та ін. Цей підхід спрямований на створення ідеальних понять, не пов'язаних безпосередньо з державно-правовою практикою.

Ідеалістичний підхід спирається на первинність свідомості, яка творить матеріальне життя суспільства. За допомогою метафізико-ідеалістичного методу побудовано, наприклад, концепцію правової держави. Не заперечуючи взагалі існування цього методу, бо він має й переваги — відносну стійкість форм держави, активний вплив свідомості на матеріальний базис, треба визнати, що він малоефективний без діалектико-матеріалістичного методу.

Матеріалістичний підхід базується на тому, що при вивченні держави та права виходять з того, що причиною виникнення та існування держави є матеріальне життя суспільства, а не ідеї та воля людей. Економіка — першопричина, держава та право — вторинні.

Діалектичний підхід означає, що, по-перше, державно-правові явища повинні розглядатись при їх виникненні та розвитку; по-друге, держава та право повинні розглядатись у взаємозв'язку з іншими явищами: економікою, політикою, мораллю тощо.

На всезагальних методах базуються *загальні методи правознавства*.

1. *Логічний метод*. Охоплює такі основні прийоми пізнання:

- *аналіз та синтез*. Аналіз — теоретичний розподіл явища, що вивчається. Наприклад, розподіл норми права на складові: гіпотезу, диспозицію, санкцію. Синтез — теоретичне об'єднання явищ. Наприклад, склад правопорушення є результатом об'єднання чотирьох елементів: суб'єкта правопорушення; об'єкта правопорушення; суб'єктивного аспекту правопорушення; об'єктивного аспекту правопорушення;
- *індукція і дедукція*. Індукція — логічний умовивід від окремого до узагальнюючого. Наприклад, вивчаючи причини окремих злочинів, можна встановити причини злочинності в цілому. Де-

дукція — логічний умовивід від загального до окремого, від загальних суджень до окремих висновків, наприклад, від зовнішніх ознак правопорушення — до мотивів, умов, причин їх скоєння;

- *абстрагування* — переключення уваги від одних ознак юридичного явища до інших, які зацікавили дослідника. Наприклад, абстрагування від конкретного змісту норми до її структурних елементів.

2. *Порівняльний метод*. Передбачає порівняння кількох споріднених юридичних явищ з метою виявлення їх подібності чи розбіжності. Розрізняють такі порівняльні методи: синхронічний, коли водночас порівнюються два чи більше об'єктів, і діахронічний, коли один чи кілька об'єктів розглядаються у розвитку в різні періоди часу. Іноді при порівнянні різних об'єктів у розвитку в одному й тому самому періоді часу синхронічний і діахронічний методи об'єднують.

3. *Соціологічний метод*. За його допомогою вивчають практичну поведінку людей у державно-правовій сфері (шляхом опитування, анкетування, спостерегання тощо) з метою визначення ефективності функціонування державно-правових закладів або в інших цілях.

Наприклад, за допомогою соціологічного методу юристи з'ясовують поведінку різних категорій людей щодо певних правових норм:

- по-перше, поведінку основної маси громадян, які дотримуються правових норм (фактори, що зумовлюють правову поведінку; роль у цьому права і правосвідомості; заходи щодо збільшення чисельності громадян, які дотримуються правових норм);
- по-друге, поведінку посадових осіб, які застосовують норми права (у тому числі осіб, які працюють у правоохоронних органах — міліції, прокуратурі, суді та інших юридичних установах; важливо знати рівень професійної майстерності цієї категорії громадян);
- по-третє, поведінку осіб, які беруть участь у правотворчості (ідеться не лише про депутатів верховних та місцевих органів влади, а й про працівників виконавчо-розпорядних органів, міністерств і відомств, які приймають нормативні акти, та всіх, хто бере участь у демократичному процесі створення нових правових норм);
- по-четверте, поведінку правопорушників (для юристів інтерес становить аналіз причин скоєння правопорушень і шляхів підвищення ефективності попереджувальної роботи, а також удосконалення норм правової відповідальності).

1. *Структурно-функціональний метод*. Передбачає дослідження структури будь-якого явища, а потім встановлення, як ця структура діє (функціонує).

2. *Статистичний метод*. Передбачає кількісні вимірювання державно-правових явищ за допомогою математичних засобів і комп'ютерної техніки (наприклад, визначення кількості та структури правопорушень). Дослідження за допомогою математичних засобів і комп'ютерної техніки називають правовою кібернетикою. При цьому правова кібернетика є методом дослідження і у правовій науці, і у практичній діяльності юридичних органів. Проте в теоретичних дослідженнях поряд з іншими методами (у тому числі й традиційними юридичними) правова кібернетика є науковим методом, а у практичному пізнанні — робочим методом розв'язання конкретних завдань, що мають значення для органів внутрішніх справ, прокуратури, судів, апарату управління та ін.

Спеціальні (окремі) методи — це загальні методи, що мають специфічне застосування в конкретних юридичних науках. Наприклад, використання порівняльного методу в теорії держави і права на відміну від кримінального права має особливості як щодо об'єктів, так і щодо засобів порівняння.

Всезагальні, загальні та спеціальні методи тісно взаємопов'язані. Всезагальні методи працюють тільки через загальні, а загальні методи, у свою чергу, — через спеціальні. При цьому для дослідження будь-якого юридичного явища застосовують не один конкретний метод, а їх систему.

Конкретна кількість методів юридичної науки, за допомогою яких розв'язують конкретну юридичну проблему, становить методика юридичного пізнання. Наприклад, методика визначення ефективності діяльності правоохоронного органу складається з певного набору логічних, соціологічних, статистичних та структурно-функціональних засобів.

2.2. Зміст юридичних наук

Змістом юридичних наук є державно-правові знання. Існують певні наукові юридичні конструкції. Розглянемо їх.

1. *Теорія* — це система аргументованих положень, яка поєднує цілісні знання про закономірності та важливі зв'язки юридичної діяльності чи окремих її складових. Теорія створює окрему юридичну на-

уку або її розділ. Наприклад, на основі системи знань із загальних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування держави та права побудована теорія держави та права. Окремими частинами цієї теорії є, наприклад, теорія правопорушення, правовідносин та ін.

2. **Поняття** — це юридичне знання, яке відтворює суттєві якості, зв'язки та відносини будь-якого державно-правового явища. Розрізняють такі юридичні поняття:

- *за сферою дії* — загальноправові, міжгалузеві, галузеві. Загальноправові поняття мають значення для системи юридичних наук, усіх галузей права і законодавства (“держава”, “право”, “норма права” та ін.). Порівняно з іншими загальноправові поняття мають найбільше значення у правознавстві. Міжгалузеві поняття за обсягом значно менші. Вони мають значення для кількох (але не для всіх) галузей права (“матеріальна відповідальність”, “конфіскація” та ін.). Межі дій галузевих юридичних понять визначаються межами тієї чи іншої галузі (“злочин”, “трудовий договір”, “звинувачення” та ін.);
- *за фактом фіксації в законодавстві* — закріплені і незакріплені в законодавстві. Перші, у свою чергу, поділяються на визначені та невизначені. Якщо законодавець не просто фіксує поняття, а зазначає його суттєві ознаки, тобто розкриває його зміст, то таке поняття називається визначеним. У законодавстві визначені такі поняття, як “злочин”, “окремі види злочинів”, “юридична особа” та ін. Якщо зміст поняття законодавець не розкриває, то це поняття зараховується до невизначених — “випадкова загибель”, “вирок”, “допит” та ін. Різновидом закріплених у законодавстві невизначених понять є так звані оціночні.

3. **Категорія** — це загальне поняття. Вона виражає знання про закономірні зв'язки явищ і предметів об'єктивного світу, їх найхарактерніші ознаки.

Категорії не однорідні. Одні з них є результатом узагальнення існуючих ознак і зв'язків державно-правових явищ у цілому, інші — окремих їх сфер. Категорії першої групи є здобутком загальної теорії держави і права, усі інші мають галузевий характер. Категоріями загальної теорії держави і права є “держава”, “право”, “форма держави”, “механізм правового регулювання” та ін.

Галузеві юридичні науки також мають певні категорії. Незважаючи на те що їх обсяг менший від обсягу категорій загальної теорії

держави і права, вони є широкими поняттями в межах галузевої науки. Наприклад, до категорій кримінального права належать “злочин” та “покарання”, цивільного права — “право власності”, державного права — “правове положення громадянина” та ін.

4. *Дефініція* — коротке визначення державно-правового поняття, яке виражає суттєві ознаки юридичного явища. Наприклад, дефініція держави.

У дефініціях правових понять відображаються всі або більшість їх суттєвих ознак. Такі поняття в логіці називаються повними, або реальними. Поряд з цим у визначеннях часто зазначають лише окремі суттєві ознаки правових понять, що зумовлено аспектом їх дослідження. Наприклад, у визначенні права можна зробити акцент на його об’єктивній зумовленості чи підкреслити його суть, зміст, забезпеченість примусовою силою держави. В юридичних науках визначення понять мають суттєвіше значення, ніж в інших науках. Це пояснюється нормативністю і формальною визначеністю права.

Велике значення юридичні визначення мають у процесі правового навчання, що зумовлюється особливими якостями юридичної професії: необхідно знати точні та правильні правові визначення; вміти чітко, послідовно передавати власні думки; швидко орієнтуватись у правовому матеріалі.

Велике значення юридичні визначення мають також у законодавстві; вони чітко визначають шляхи впливу права на суспільні відносини (визначають суспільні відносини, які регулюють право, встановлюють коло суб’єктів регулювання та ін.).

Юридичні визначення є важливим засобом, який забезпечує правильне і точне використання юридичних норм. Велика їх кількість ускладнює реалізацію законодавства. Однак набагато більшу шкоду заподіює відсутність визначення того чи іншого правового поняття у правовому наказі чи його неточне формулювання — це вносить непорозуміння у правореалізацію.

5. *Термін* — це слово чи група слів (словосполучення), які точно визначають певне юридичне поняття. У правовій науці терміни поділяються на загальні, спеціальні юридичні та терміни спеціальних наук, які використовуються у юриспруденції.

Загальні терміни. Аналіз термінів чинного законодавства свідчить про те, що в ньому широко застосовують слова, словосполучення звичайної літературної мови, тобто це терміни загальноновживані (наприклад, “житлове приміщення”).

Спеціальні юридичні терміни. Це терміни, які відтворюють специфіку держави і права — певних соціальних явищ, які виникли у процесі юрисдикційної діяльності (наприклад, “правовідносини”, “правове регулювання”, “підсудний”, “прокурор”).

Спеціальні неюридичні терміни. Це терміни, які належать до інших (неюридичних) наук, але використовуються в законодавстві та правовій науці (наприклад, “кібернетика”, “епідемія”, “венерична хвороба”). Для того щоб зрозуміти їх значення, треба звертатися до науки, яка дає їх визначення.

Для *юридичної термінології* як особливого виду суспільно-політичної термінології *характерні певні ознаки:*

- юридичні терміни незалежно від походження пов’язані з аналізом державно-правової дійсності — правотворчістю та правореалізуючою діяльністю суб’єктів. Їх існування зумовлене потребами юридичної науки і практики;
- для правової термінології характерна стабільність, зумовлена особливими якостями процесу правового регулювання — необхідністю фіксації суспільних відносин у правових наказах, регулюванням цих відносин за допомогою типового масштабу поведінки суддів, вимогами неухильної реалізації юридичних норм та ін.

Характерні ознаки юридичної термінології зумовлюють вимоги, яким вона повинна відповідати: точність визначення того чи іншого поняття, простота, чіткість.

Специфічною державно-правовою конструкцією юридичних знань є юридичні аксіоми.

Юридична аксіома — це юридичне положення, істинність якого перевірена часом і яке є відправною точкою юриспруденції.

2.3. Співвідношення юридичних наук з юридичними дисциплінами

Юридичні науки необхідно відрізнити від юридичних навчальних дисциплін. Навчальна дисципліна (предмет) — це система знань, узятих з практичних наук, яка включає також вміння та навички з реалізації цих знань.

Співвідношення юридичної науки і юридичної дисципліни полягає в такому:

1. Інформаційний зміст науки ширший від змісту відповідної дисципліни, оскільки остання охоплює лише частину знань науки.
2. Зміст науки може існувати в різних точках зору вчених, зміст навчальної дисципліни — це перевірені канонічні знання.
3. Наука не має адреси, вона охоплює сукупність знань, а навчальна дисципліна орієнтується на категорію тих, хто навчається, і застосовує знання науки з урахуванням майбутньої професійної діяльності студентів.
4. Наукові дані містяться в різних наукових виданнях, а зміст дисципліни подається в підручниках і лекціях.
5. Наука включає тільки юридичні знання, а навчальна дисципліна окрім знання передбачає отримання вмій і навичок реалізації знань.

Наведемо *тенденції розвитку юридичної науки*:

- подолання схоластичності, тобто суперечок, які не мають наукового і практичного значення;
- забезпечення відповідності науки вимогам практики, тобто наука повинна, по-перше, допомагати розв'язувати основні проблеми практики, по-друге — передбачати шляхи реалізації результатів наукових досліджень;
- підвищення рівня об'єктивності наукових досліджень;
- підвищення рівня обґрунтованості наукових досліджень.

Література

1. *Бабаев В. К.* Советское право как логическая система. — М., 1978.
2. *Методологические* проблемы юридической науки. — К.: Наук. думка, 1990.
3. *Проблемы методологии и методики* правоведения. — М.: Мысль, 1974.
4. *Сурилов А. В.* Теория государства и права. — К.; Одесса, 1989.

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Поняття і види юридичної діяльності.
Система юридичної діяльності.

3.1. Поняття і види юридичної діяльності

Перед тим як розглянути поняття юридичної діяльності, наведемо визначення поняття соціальної діяльності.

Соціальна діяльність — це єдність теоретичного і матеріально-практичного процесів, які здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей.

Основними ознаками соціальної діяльності є такі:

- єдність теоретичного процесу, який поєднує пізнання явищ, предметів і матеріально-практичних дій, спрямованих на використання вивчених предметів та явищ в інтересах людей;
- соціальну діяльність здійснюють соціальні суб'єкти — індивіди або їх групи, наділені свідомістю та волею, здатні пізнавати і діяти;
- об'єктом діяльності є навколишнє середовище, тобто різноманітні матеріальні та нематеріальні явища й предмети, які оточують людину;
- зміст діяльності полягає в цілеспрямованому використанні та зміні навколишнього середовища соціальними суб'єктами, тобто це завжди свідомо діяльність, спрямована на визначення цілей та засобів їх досягнення;
- метою діяльності є задоволення матеріальних та духовних потреб людей.

Різноманіття потреб людей зумовлює різноманіття видів соціальної діяльності, до яких належить і *юридична діяльність*. Розглянемо основні її ознаки:

1. Юридична діяльність — це єдність процесів пізнання юридичних явищ та їх використання в інтересах людей.
2. Вона здійснюється юристами, тобто професійно підготовленими спеціалістами, які знають право і вміють реалізовувати його.
3. Об'єктами юридичної діяльності є юридичні явища, тобто опосередковані правом дії (дія і бездіяльність) людей та результати цих дій.
4. Суть юридичної діяльності полягає в діях юристів, спрямованих на досягнення певних юридичних цілей (вирішення юридичної справи, роз'яснення норми права адвокатом та ін.) з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми.
5. Юридична діяльність призначена для розв'язання різних юридичних проблем.

Отже, *юридична діяльність* — це вид соціальної діяльності, який здійснюють юристи з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми з метою розв'язання різних юридичних проблем.

Спочатку юридична діяльність не була самостійним видом діяльності. Першими “юристами” у багатьох країнах світу часто були жреці.

Першими історично відомими світськими юристами були римські юристи. Їх діяльність включала:

- відповіді на юридичні запитання приватних осіб;
- консультації і допомога при укладенні угод;
- керування процесуальними діями сторін при вирішенні суперечок у суді.

Нині окрім названих дій велике значення в діяльності юристів має ведення юридичних справ.

Юридична справа — це життєвий випадок, який існує у вигляді окремої самостійної ситуації (наприклад, правопорушення, суперечка), яка потребує розгляду і вирішення відповідно до норм права компетентним органом.

Існує два основних види юридичної діяльності: кримінальна і цивільна.

Наведемо найважливіші дії, які реалізуються у процесі ведення юридичних справ.

1. Здійснення юридично важливих дій (допит свідка, винесення вироку, очна ставка та інші процесуальні дії).
2. Написання юридичних документів з фіксацією юридично значущих дій.
3. Виступи в юридичних закладах, де формуються юридичні вимоги і заяви, потрібні у процесі розгляду юридичної справи.

За інтелектуальним змістом *юридична діяльність* поділяється так:

- пізнавально-пошукова — збирання повної інформації щодо юридичних явищ;
- реконструктивна — аналіз інформації, розробка версій, на пряму розв'язання юридичної проблеми;
- організаційна — упорядкування і координація дій суб'єктів при веденні юридичної справи;
- реєстраційна — передавання отриманої інформації в письмовій правовій формі;
- комунікативна — спілкування юриста з іншими учасниками і суб'єктами юридичної справи у процесі її вирішення.

За суб'єктами розрізняють діяльність судову, арбітражну, слідчу, прокурорську, адвокатську, нотаріальну, юридичне консультування. За цим же критерієм (тобто за суб'єктами діяльності) розрізняють ще такі види діяльності:

- юридичну діяльність органів дізнання (міліція, митниця, пожежний нагляд та ін.);
- криміналістично-судову експертизу;
- діяльність оперативно-пошукових органів (МВС, СБУ);
- діяльність органів виконання покарання.

Залежно від норм права, які реалізуються, розрізняють такі види юридичної діяльності:

- регулятивну, пов'язану з правомірною поведінкою суб'єкта права;
- правоохоронну, пов'язану з неправомірною поведінкою суб'єкта права (із здійсненням правопорушення).

Регулятивна діяльність поділяється на такі види:

- реєстраційно-засвідчувальну (видача посвідчення про право приватної власності на квартиру);
- правонадільну (дозвіл органів нотаріату на право вступу у володіння спадщиною).

Правоохоронна діяльність поділяється на такі види:

- попередження правопорушень (здійснення міліцією профілактики правопорушень);

- припинення правопорушення (здійснюється після початку правопорушення), наприклад затримання за дрібне хуліганство;
- розкриття правопорушень (знаходження правопорушників);
- розслідування правопорушень (встановлення точних деталей злочину);
- визначення судом чи іншими компетентними органами покарання правопорушника;
- виконання покарання.

Юридична діяльність виконує в суспільстві певні функції, які розкривають її соціальне призначення та роль у суспільстві. Наведемо визначення цих функцій.

Функції юридичної діяльності — це відносно відокремлені, однорідні дії, спрямовані на певні сфери суспільного життя. Розрізняють дві групи функцій: загальносоціальні та спеціально юридичні.

Розрізняють такі *загальносоціальні* функції юридичної діяльності:

- економічну — забезпечує функціонування економічної системи;
- політичну — забезпечує функціонування політичної системи;
- ідеолого-виховну — забезпечує збереження існуючих ідеологічних цінностей.

Спеціально юридичні функції юридичної діяльності поділяються на такі:

- регулятивну — спрямована на регулювання правомірної поведінки громадян; розрізняють дві її підфункції: реєстраційно-засвідчувальну і правонадільну;
- правоохоронну — спрямована на запобігання правопорушень, їх розслідування, покарання винних; розрізняють три її підфункції: превентивну, правовідбудовчу, каральну.

Наведемо сучасні тенденції розвитку юридичної освіти:

- спеціалізація юридичної діяльності — розподіл на окремі галузі права чи категорії справ;
- інтеграція юридичної діяльності внаслідок ускладнення суспільного життя, збільшення обсягу нормативно-правових актів.

3.2. Система юридичної діяльності

Система юридичної діяльності має дві складові: зміст і форму.

До змісту юридичної діяльності входять суб'єкти; учасники; об'єкти; юридичні дії та операції; засоби і способи їх здійснення; результати юридичних дій.

Суб'єктами юридичної діяльності є юристи, державні та недержавні об'єднання юристів, організації, які залежно від виду професійної діяльності, розглядуваних питань мають згідно із законом певні права та обов'язки, професійні юридичні знання, вміння їх реалізувати.

Учасники — це окремі особи або їх групи, які сприяють діяльності суб'єктів у процесі вирішення юридичних справ (свідки, експерти).

Об'єкти — дії суб'єктів права, правові процеси, правові документи (правопорушення, суперечка про право).

Юридичні дії — це зовнішні акти поведінки суб'єктів юридичної діяльності, які вдосконалюють правові явища.

Операції — сукупність взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення локальних цілей.

Засоби юридичної діяльності — це явища, предмети явищ і дій, які забезпечують досягнення необхідного результату юридичної діяльності; юридичні докази, правові норми.

Способи юридичної діяльності — це конкретні шляхи досягнення наміченого результату за допомогою конкретних засобів, обумовлених юридичною справою. Вони можуть бути гласні та негласні, базуватись на наукових чи буденних знаннях, бути обов'язковими чи бажаними.

Система певних засобів є юридичною технікою, а система способів — юридичною тактикою.

Результат юридичних дій — це підсумок відповідних операцій і дій, досягнутий за допомогою певних способів і засобів суб'єктами юридичної діяльності.

Складовою системи юридичної діяльності є *форма юридичної діяльності*. Розрізняють дві групи таких форм:

- внутрішню — порядок організації діяльності, який базується на послідовності юридичних процесів і процедур;
- зовнішню — засоби зовнішнього прояву юридичної діяльності у вигляді процесуальних документів, юридичних дій, усних висловлювань.

Література

1. *Карташов В. Н.* Юридическая деятельность. — Саратов, 1969.
2. *Юридична деонтологія.* — Харків, 1993.

ОСНОВНІ ЮРИДИЧНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Загальна характеристика юридичної професії.
Основні характеристики юридичних спеціальностей.

4.1. Загальна характеристика юридичної професії

Спочатку наведемо визначення поняття “юрист”.

Юрист — це спеціаліст, який має юридичні знання, причому не загальні відомості з права і держави, а професіональні, тобто фундаментальні та спеціалізовані знання.

Фундаментальними називають глибокі знання, які дають розуміння внутрішніх закономірностей держави і права. Вони складаються з твердих знань усіх важливих юридичних понять і категорій.

Спеціалізованими називають конкретні юридичні знання, які використовують для потреб того чи іншого виду юридичної діяльності, наприклад слідча чи прокурорська діяльність.

Отже, *юрист* — це спеціаліст, який використовує свої знання на практиці, тобто має навички щодо складання юридичних документів, виконання всіх дій та операцій із застосуванням необхідних засобів і способів у процесі вирішення юридичної справи, які належать до його професійної компетенції.

Розглянемо *основні характеристики юридичної професії*.

1. Це гуманна професія, тобто спрямована насамперед на забезпечення прав і свобод людини:

- створення організаційних умов для їх реалізації;
- охорону прав і свобод від їх порушень;

- захист прав і свобод у випадку їх порушення;
 - відновлення порушених прав і свобод.
2. Це соціально значуща професія, тому що пов'язана з державою і правом, важливими соціальними явищами; при цьому часто юристи мають великі владні повноваження.
3. Це високоінтелектуальна професія, оскільки повинна охоплювати всі сфери життя суспільства з урахуванням складних заплутаних юридичних проблем.
4. Це творча професія, оскільки пов'язана з вирішенням нестандартних юридичних ситуацій; при цьому “творчість” не повинна виходити за межі права, що потребує від юриста ще більшого мистецтва щодо розв'язання юридичних проблем.
5. Це точна професія, тобто вона є діяльністю, яка спирається на конкретні юридичні факти при точному дотриманні законодавства для отримання конкретного результату.
6. Ця професія має організований характер, тому що завдання юриста полягає в організації дотримання юридичних заборон, виконання обов'язків, використання прав.
7. Ця професія має велику свободу і самостійність, оскільки без них неможливо вирішити складні нестандартні ситуації, які виникають у діяльності юриста, але ця свобода повинна перебувати в межах закону.
8. Це відповідальна робота, оскільки завжди пов'язана з долею людей, і помилок не повинно бути.

Поняття юридичної професії застосовується безвідносно до того, яку конкретну роботу виконує юрист; воно дає змогу охарактеризувати всі важливі якості юридичної професії. Разом з тим види юридичної роботи різняться за змістом, конкретними функціями, професійними якостями. Тому від юридичної професії необхідно відрізнити юридичні спеціальності, з яких вона складається. Основні юридичні спеціальності — слідчий, суддя, прокурор, адвокат, юрисконсульт, нотаріус.

Спеціалізація — важлива гарантія дотримання законності, яка створює можливість, по-перше, правильно і кваліфіковано вирішувати юридичні питання, по-друге — перевіряти з різних сторін законність і обґрунтованість юридичних рішень (оскільки юридичні дії щодо однієї і тієї самої справи здійснюються різними юридичними органами, наприклад адвокатом і прокурором).

4.2. Основні характеристики юридичних спеціальностей

Слідчий — це спеціаліст-юрист, працівник прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, який готує кримінальну справу для подальшого розгляду її в суді. Ця підготовка полягає в тому, що слідчий визначає, чи є конкретний випадок злочином. Якщо це злочин, то слідчий встановлює осіб, які скоїли його або причетні до його скоєння, а також обставини скоєння злочину. Після завершення попереднього слідства слідчий передає кримінальну справу до суду, де здійснюється судове слідство, перевіряються і підтверджуються дані генерального слідства. Потім суд виносить виправдні або обвинувальні вирокі і визначає конкретну міру покарання винного.

Проведення попереднього слідства кількома відомствами зумовлене різним характером кримінальних справ, їх значущістю для суспільства.

Від попереднього слідства необхідно відрізнити дізнання.

Дізнання — це первинні невідкладні слідчі дії оперативно-пошукового характеру, які здійснюють оперативні працівники міліції та інші посадові особи, зазначені у кримінально-процесуальному законі, з метою закріплення слідів злочину та затримання злочинця після скоєння ним злочину (затримання по “гарячих” слідах).

Найчастіше дізнання здійснюють інспектори карного розшуку. Це працівники міліції, які розкривають злочини, розшукують злочинців, допомагають слідчим розслідувати злочини, виконують роботу, пов’язану із запобіганням вчинення злочинів. За змістом їх робота близька до роботи слідчого. У свою чергу, близькою до роботи інспектора карного розшуку є робота інспектора з боротьби з економічними злочинами.

Розглянемо *основні види діяльності* слідчого, інспектора кримінального розшуку та інспектора з боротьби з економічними злочинами.

Пошуково-пізнавальна діяльність. Спрямована на відшукування необхідних фактів, які стосуються злочину, та осіб, які його скоїли.

Реконструктивна діяльність. Спрямована на відтворення подій скоєного злочину на підставі встановлених фактів.

Засвідчувальна діяльність. Спрямована на перевірку, оцінювання і закріплення знайдених фактів, після чого вони стають юридичними доказами.

Організаційна діяльність. Передбачає управління роботою слідчого, інспектора кримінального розшуку, інспектора з боротьби з економічними злочинами, поведінкою учасників розслідування (звинувачуваного, свідка), а також координацію діяльності суб'єктів розслідування.

Комунікативна діяльність. Передбачає спілкування слідчого з іншими учасниками і суб'єктами попереднього розслідування.

Суддя — це державна посадова особа, яка здійснює правосуддя, тобто виносить від імені держави остаточне рішення щодо юридичної справи. Діяльність судді має різнобічний характер. Існує спеціалізація справ і судових органів (наприклад, арбітражні, військові суди).

Основне завдання суду полягає у винесенні справедливого рішення по юридичній справі на основі глибокого всебічного дослідження всіх доказів та відповідно до чинного законодавства.

Судова діяльність є центральною ланкою юридичної роботи, оскільки суд завершує юридичну справу, тобто визнає громадянина винним чи невинним, визначає наявність чи відсутність у громадянина прав.

До основних видів судової діяльності належать такі:

- реконструктивна — аналіз зібраної у процесі судового розслідування інформації з метою відтворення об'єктивної картини юридичної справи і подальшого винесення справедливого законного рішення;
- організаційна — управління роботою судді, судовим процесом;
- засвідчувальна — передавання зібраної інформації в передбаченій законом формі (наприклад, протокол, вирок, рішення).

Прокурор — це державна посадова особа, яка здійснює нагляд за точним дотриманням закону державними органами та громадянами, а також підтримує державне звинувачення в суді по кримінальних справах. Це особа, яка відповідає перед державою за стан законності, є її охоронцем, здійснює вищий нагляд за її дотриманням.

Вищий нагляд за дотриманням законності означає таке:

- повноваження прокурору безпосередньо надає Верховна Рада;
- робота прокурора поширюється на всі сфери юридичної практики, тобто на слідство, роботу міліції, установ, що виконують покарання, а також на всі державні сфери суспільного життя.

Основним засобом реагування прокурора на порушення законності є винесення протесту, тобто письмового документа, що передає вимогу про необхідність застосування заходів для подолання пору-

шення закону. Протест направляється до органу (посадової особи), який порушив закон. Окрім того, у разі потреби прокурор може порушити кримінальну справу стосовно винних чи вимагати від відповідних органів застосування до винних заходів адміністративного чи дисциплінарного впливу, а в окремих випадках безпосередньо ліквідувати порушення законності, наприклад своїм рішенням звільнити незаконно заарештовану особу.

Розрізняють такі види діяльності прокурора:

- пошукову — виявлення порушень законності;
- організаційну — недопущення порушення законності;
- засвідчувальну — передавання відповідним органам інформації у письмовій формі.

Нотаріус — це юрист, який здійснює юридичну діяльність, пов'язану з перевіркою достовірності документів, виконує дії, що підтверджують їх реальність, і на основі цього надає їм юридичної сили.

У результаті дій нотаріуса копії документів стають юридично достовірними документами. Дії, що виконуються у присутності нотаріуса, набувають характеру достовірності, істинності (наприклад, заповіт, що передається нотаріусу).

Окремі юридичні дії вважаються здійсненими тільки в разі підтвердження нотаріусом (наприклад, купівля-продаж автомобіля).

До видів діяльності нотаріуса належать такі:

- пошуково-пізнавальна — дослідження поданих нотаріусу документів;
- комунікативна — спілкування нотаріуса з громадянами, які звертаються до нього;
- засвідчувальна — підтвердження реальності та законності документів і дій.

Адвокат — це юрист, який подає правову допомогу громадянам і організаціям.

Особливість роботи адвоката полягає в тому, що на відміну від слідчого, прокурора, судді, які захищають інтереси держави, він захищає інтереси своїх клієнтів, виконує дії відповідно до їх доручень. Адвокат допомагає громадянам та організаціям правильно формулювати їх законні вимоги, юридично правильно передавати їх, визначає найефективніші шляхи захисту прав.

Значне місце в роботі адвоката займає його участь у попередньому і судовому слідстві; він забезпечує дотримання прав звинуваченого, змагальний судовий процес, який передбачає всебічність, повноту і об'єктивність розгляду справи.

Захищаючи клієнта, адвокат під час кримінального процесу дає йому юридичні поради, складає прохання органам слідства і суду. Окрім того, виступає на судовому засіданні, передає докази невинності чи пом'якшення вини підсудного. Особливість роботи адвоката полягає в тому, що його відносини з клієнтом будуються на основі договору доручення, за яким адвокату доручається вести справи клієнта.

Розрізняють такі основні види діяльності адвоката:

- пошукову — пошук фактів для пом'якшення вини підсудного чи доказу його невинності;
- організаційну — організація дій клієнта та учасників процесу, яких запрошує адвокат;
- комунікативну — спілкування з учасниками процесу.

Юрисконсульт — це юрист, який працює в державній чи недержавній установі та виконує функції правового забезпечення її діяльності.

Робота юрисконсульта близька до роботи адвоката: вони дають консультації, складають необхідні юридичні документи, виступають у суді. Особливість роботи юрисконсульта полягає в тому, що він намагається запобігти можливим правопорушенням у власній організації.

Основне завдання юрисконсульта — шляхом рекомендацій, порад, пропозицій щодо правових питань сприяти широкому використанню правових засобів для підвищення ефективності роботи організації.

Основними видами діяльності юрисконсульта є такі:

- організаційна — організація правової роботи в установі, закладі та підприємстві;
- комунікативна — спілкування з працівниками установи, а також з юристами інших організацій;
- засвідчувальна — візування правових документів на підприємстві.

Література

1. *Алексеев С. С.* Введение в юридическую специальность. — М., 1976.
2. *Васильев В. Л.* Юридическая психология. — М., 1991.

СОЦІАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття і види соціального регулювання юридичної діяльності.
Соціальні відхилення в діяльності юристів.

5.1. Поняття і види соціального регулювання юридичної діяльності

Діяльність юриста регулюється за загальними принципами соціального регулювання, тому розглянемо загальне поняття соціального регулювання.

У суспільстві з часу його виникнення існують дві суперечливі тенденції — організації та дезорганізації. За умов дії цих тенденцій збереження стабільності, відносної постійності, упорядкованості суспільства можна досягти шляхом соціальної регуляції, функціями якої є підтримка суспільної дисципліни, організованості суспільства.

Об'єктивна необхідність соціального регулювання зумовлюється сутністю людського суспільства. Суспільство складається з великої кількості осіб, спільна діяльність яких викликає потребу узгоджувати їх поведінку в усіх сферах суспільного життя, що й досягається за допомогою соціального регулювання.

Регулювати (у соціальному житті) означає формувати поведінку людей, їх колективів, цілеспрямовано впорядковувати їх.

Мета соціального регулювання полягає у приведенні поведінки індивідів, їх груп у відповідність з об'єктивною закономірністю, яка існує у суспільстві, іншими словами — у досягненні оптимально мож-

ливого співпадання дій суспільних законів з життєдіяльністю людей, у якій ці закони проявляються.

Соціальне регулювання в суспільстві існувало завжди. Таким чином, воно має загальний характер щодо системної природи суспільства, суспільної колективної праці людей, потреби у спілкуванні під час трудової діяльності та в побуті, необхідності обмінюватись продуктами матеріальної та духовної діяльності.

До засобів соціального регулювання належать такі:

- надання людині права робити що завгодно (наприклад, право індивіда робити будь-що, якщо це не заповдіює нікому шкоди);
- покладання обов'язків виконувати певні дії (наприклад, обов'язок працівника міліції реагувати на будь-яке правопорушення);
- заборона виконувати певні дії (наприклад, здійснювати розслідування забороненими методами);
- існування негативних засобів соціального впливу за невиконання обов'язків і порушення заборони (наприклад, дисциплінарне стягнення за погане навчання, тобто за невиконання обов'язку добре навчатись, за пропуски занять, тобто за порушення заборони не пропускати заняття).

Існують також допоміжні засоби соціального регулювання:

- рекомендації;
- заохочення, тобто заходи морального та матеріального стимулювання за виконання певних дій.

Основні та допоміжні засоби взаємозумовлені та взаємопов'язані, тому соціальне регулювання є складним суспільним явищем, що має багато аспектів: соціологічних, економічних, психобіологічних та ін.

Розрізняють індивідуальне та нормативне соціальне регулювання.

Індивідуальне соціальне регулювання досягається шляхом винесення рішень, які приймаються:

- для кожного конкретного випадку суспільних відносин;
- конкретного кола осіб чи окремих суб'єктів;
- одноразового використання.

Прикладом індивідуального регулювання є вирок суду щодо конкретної особи, яка вчинила хуліганські дії.

Нормативне соціальне регулювання на відміну від індивідуального має загальний характер, тобто:

- належить до виду, групи випадків суспільних відносин;
- поширюється на визначене коло осіб чи суб'єктів;
- має багаторазове використання.

Прикладом нормативного регулювання є норма права про відповідальність за хуліганство.

Індивідуальне соціальне регулювання має певні переваги: допомагає у вирішенні життєвих проблем з урахуванням особливостей конкретної ситуації, особистих якостей особи, характеру відносин, що виникають.

Недоліки індивідуального регулювання проявляються за відсутності нормативного регулювання: кожного разу життєву ситуацію необхідно вирішувати заново, відсутній єдиний загальний порядок, а головне — існують великі можливості для прийняття суб'єктивних рішень.

Зазначені недоліки можна ліквідувати за допомогою нормативного регулювання: з прийняттям загальних правил досягається єдиний безперервно діючий порядок у суспільних відносинах; забезпечується приведення поведінки людей до загальних норм, що спричинюються вимогами економіки, соціальним життям загалом; значно зменшуються можливості для сваволі чи випадковості.

Однак зазначимо, що нормативне регулювання виконує регулюючу дію на суспільні відносини через посередництво індивідуального регулювання, яке, у свою чергу, без нормативного не може існувати, оскільки спочатку створюється модель поведінки (нормативне регулювання), а потім вже на неї орієнтується реальна поведінка конкретного індивіда чи групи індивідів (індивідуальне регулювання).

Нормативне регулювання не можна ототожнювати з правовим регулюванням, яке може бути індивідуальним (наприклад, винесення вироку) і тому не належати до нормативного, або нормативно-правовим (наприклад, норма ст. 206 УК України), тобто бути лише частиною нормативу.

Окрім норм права до видів нормативних систем, за допомогою яких здійснюється нормативне регулювання в суспільстві, належать мораль, звичаї, естетичні, релігійні та корпоративні норми (або норми громадських організацій).

Право в кожному суспільстві (країні) є обов'язковим, тобто всі члени суспільства повинні виконувати суспільні норми, які існують у правових звичаях, судових прецедентах, законодавстві. Для правових норм характерні текстуальне (графічне) закріплення, видання і відміна, як правило, в офіційно встановленому порядку компетентними органами держави; забезпечення їх виконання силою закону. Норми права створюють узгоджену (без суперечностей) систему.

Мораль — це нормативна система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Для моральних норм характерні відсутність текстуального закріплення; надання більшого значення внутрішнім мотивам і цілям дій для їх моральної оцінки; забезпечення авторитетів суспільства — колективу чи малої групи; санкції за порушення у вигляді громадського осудження.

Звичаї (побутові) як нормативна система закріплюють історично складені зручні й тому звичні зразки побутової поведінки людей. Оскільки звичаї є звичними правилами поведінки, вони не потребують будь-якої зовнішньої сили, яка б забезпечувала їх регулюючу дію. Звичаї не створюють чіткої єдиної системи; вони не взаємопов'язані і регулюють лише окремі суспільні відносини.

Естетичні норми регулюють поведінку людей виходячи з уявлень про прекрасне і потворне в діях людей, у художній творчості, на виробництві, у побуті, природі. Частково естетичні норми текстуально закріплені як техніко-естетичні вимоги. Наслідки недотримання естетичних норм мають в основному індивідуальний характер (внутрішня незадоволеність, недосягнення поставленої мети, іноді моральне осудження).

Корпоративні норми виробляються об'єднаннями громадян, регулюють суспільні відносини, які існують у цих об'єднаннях, і є обов'язковими тільки для їх членів (наприклад, статут будь-якої партії). У цих нормах часто містяться чіткі деталізовані правила поведінки, закріплені у спеціальних актах, які є визначеними системами.

Релігійні норми як нормативна система, до якої входять норми права, моралі, естетики, звичаїв, є водночас їх джерелом. Ці норми, що закріплені у відповідних “священних книгах” (наприклад, у Біблії, Талмуді, Корані), мають силу впливу через почуття морального обов'язку і вірогідності покарання з боку зовнішньої сили — Бога. Релігія широко використовує і “матеріальне стимулювання” (“рай”), і вплив звичаїв (“зручно”, “загальноприйнято”).

Наведені нормативні системи часто переплітаються і доповнюють одна одну. У сукупності вони здійснюють нормативне соціальне регулювання як витоки для індивідуального соціального регулювання.

Внаслідок історично тривалого процесу сформувалися три рівні, шари соціальних регуляторів. На найменшому рівні перебувають первинні, майже незмінні біологічні інстинкти людини. Вони успадковуються генетично і визначаються фізіологічною структурою людини. Другий рівень створюють залишки звичаїв, традицій, інших правил

історичної давнини. Вони склалися несвідомо на основі першого рівня і поширилися завдяки їх доцільності, що сприяло нормальній життєдіяльності людських колективів. На найвищому рівні (тонкому шарі) свідомо вибрані норми з другого рівня удосконалені та спеціально створені державою у вигляді юридичних норм для досягнення певної мети.

Отже, таким є загальне поняття соціального регулювання. Тепер розглянемо особливості соціального регулювання юридичної діяльності.

Соціальне регулювання діяльності юриста передбачає впорядкування поведінки юриста шляхом надання йому прав, повноважень, обов'язків, встановлення заборон, передбачених соціальними нормами.

Соціальне регулювання діяльності юриста може бути правовим і неправовим.

Правове (державне) регулювання здійснюється на основі внутрішніх державних і міжнародних правових актів.

Основними внутрішніми державними актами є такі:

- Кримінально-процесуальний кодекс;
- Цивільно-процесуальний кодекс;
- закон про прокуратуру;
- закон про адвокатуру;
- закон про статус суддів.

До міжнародних правових актів належать:

- Кодекс поведінки посадових осіб, які забезпечують охорону громадського порядку.
- Деонтологічний кодекс адвокатів та ін.

Неправове (громадське) регулювання здійснюється на основі норм моралі, традицій та корпоративних (наприклад, на основі норм статуту колегії адвокатів).

Як правове, так і неправове регулювання може бути нормативним та індивідуальним.

Індивідуальне регулювання може бути:

- зовнішнім, яке здійснюється державними органами і громадськими організаціями;
- внутрішнім (саморегулювання), яке здійснює юрист.

Індивідуальне регулювання діє на основі природжених психологічних якостей юриста, неправових норм та норм права. При цьому важливе значення мають психологічні якості юриста, що потребує відповідного психологічного професіонального відбору.

5.2. Соціальні відхилення в діяльності юристів

Соціальні відхилення — це порушення існуючих правових, політичних, етичних, естетичних та інших соціальних норм.

У діяльності юристів найчастіше трапляються такі відхилення від правових норм (правопорушення), як хабарництво, зловживання службовим становищем, безвідповідальність.

До неправових відхилень належать грубість, неврівноваженість, нетерпимість, надмірна самовпевненість, користолюбство, кар'єризм, протекціонізм, бюрократизм, пияцтво. Такі соціальні відхилення у юристів називають професійними деформаціями.

Основними факторами соціальних відхилень є такі:

- *юридичні* — неврегульованість або нечітка врегульованість суспільних відносин, неточне визначення компетенції посадових осіб, видавання розпоряджень, що з юридичного погляду є неправильними;
- *економічні* — відсутність стимулювання якісної роботи, можливість побічної матеріальної вигоди з юридичної справи;
- *організаційні* — погана організація роботи, слабкий контроль вищестоящих інстанцій, безвідповідальний підбір кадрів, недостатні заходи з підвищення кваліфікації працівників;
- *інтелектуальні* — недостатній рівень правової, етичної, політичної та естетичної культури;
- *соціально-психологічні* — природжені вади і недоліки виховання;
- *соціально-ціннісні* — стійке порушення ціннісних орієнтацій тих верств чи груп населення, до яких належить юрист.

Для подолання соціальних відхилень необхідно ліквідувати їх причини.

Література

Социальные отклонения. — М., 1990.

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІ ЯКОСТІ ЮРИСТА

Загальні вимоги до юристів.

Професійно-особисті якості юристів конкретних спеціальностей.

6.1. Загальні вимоги до юристів

Юристи повинні мати певні якості:

- у соціальній сфері — намагання встановити істину, справедливість; гуманізм; чесність;
- у пошуково-пізнавальній сфері — спостережливість (цілеспрямоване сприйняття предметів та явищ через призму професійно-юридичної діяльності); уважність (увага у психічній діяльності до певних об'єктів);
- у сфері реконструктивно-конструктивної діяльності — вміння всебічно аналізувати отриману інформацію, формулювати гіпотези, творчий, оригінальний підхід до розв'язання завдань; проникливість;
- у сфері засвідчувальної діяльності — розвинута письмова мова; вміння швидко узагальнювати інформацію; вміння письмово описувати юридичні явища;
- у сфері організаційної діяльності — самодисциплінованість, цілеспрямованість, наполегливість; організаторські здібності;
- у сфері комунікативної діяльності — емоційна врівноваженість; тактовність; вміння чітко формулювати свої думки.

Існують також особистісні якості, які є негативними для юриста:

- у соціальній сфері — цинізм, нечесність, владолюбство, жорстокість, авантюризм;
- у пошуковій сфері — неуважність, відсутність пошукової домінанти (юридичний азарт);

- у *реконструктивній сфері* — низький рівень інтелекту, стереотипність і консервативність мислення;
- у *засвідчувальній сфері* — недбалість, невміння швидко передавати усну мову письмово;
- в *організаційній сфері* — нецілеспрямованість, відсутність організаційних здібностей;
- у *комунікативній сфері* — імпульсивність, надмірна сором'язливість, груба поведінка.

6.2. Професійні та особисті якості юристів конкретних спеціальностей

Професіограма слідчого — це складна ієрархічна структура, в якій всі аспекти професійної діяльності, а також особисті якості, навички і вміння взаємопов'язані.

В основі професіограми слідчого лежить пошуковий аспект його діяльності, що полягає у реалізації намагання слідчого розкрити злочин і проявляється у збиранні слідчим необхідної інформації для вирішення професійних завдань.

Особливе значення пошуковий аспект діяльності слідчого має на першому етапі розслідування. Сутність цього аспекту полягає у виокремленні з навколишнього середовища криміналістично важливої інформації (слідів злочинця, потерпілого, зброї, засобів злочину та ін.), що дає можливість достовірно відтворити події злочину.

Оглядаючи місце злочину, слідчий шукає відповіді на питання, що трапилось, які сліди залишились після скоєння злочину. Для правильного розв'язання таких завдань важливе значення мають особисті якості слідчого: насамперед здібності слідопита, криміналістичні знання (про сліди, способи скоєння злочинів), досвід професійний (навички знаходження опорних фактів та побудова контуру подій) та життєвий. Ефективність збирання доказів значною мірою залежить від знань слідчого про інформаційні якості різних матеріальних об'єктів, від його індивідуального інформаційного запасу.

Наступним є комунікативний аспект діяльності, коли слідчий повинен отримати необхідну інформацію для розкриття злочину від людей шляхом спілкування з ними.

На допиті часто вирішується доля допитуваного та інших причетних до справи людей. При цьому слідчому допомагають спеціальні наукові знання у сфері психології і тактики ведення допиту, а також май-

стерність, яка проявляється у професійному вмінні та навичках ведення допиту.

Слідчий повинен вміти організовувати власний психічний стан. Професійний слідчий вміє управляти власною волевою і емоційною сферою та в межах закону — емоціями допитуваного.

Уся отримана в результаті наукової і комунікативної діяльності інформація слідчого у процесі засвідчувальної діяльності передається у спеціально передбачених законом формах (протокол, постанова та ін.). Для цього слідчий повинен вміти письмово передавати фактичний матеріал, власну точку зору.

Слідчий відіграє також роль організатора розслідування. Приймаючи відповідні рішення, він намагається їх реалізувати, при цьому організовує діяльність людей, які беруть участь у розслідуванні. Практична робота потребує від нього зібраності, точності та організованості.

Розглянемо реконструктивний аспект діяльності слідчого. Мовою кібернетики є блок обробки інформації і прийняття рішення. Важливе значення при цьому має загальний та спеціальний інтелект слідчого. Сучасний слідчий повинен знати багато: кримінальне право, кримінальний процес, криміналістику і педагогіку, бухгалтерський облік і судову балістику. І це ще не повний перелік наукових дисциплін, на які спирається спеціальний інтелект слідчого під час опрацювання початкової інформації, розгляду гіпотез, версій та розробки планів розслідування.

Завершує структуру професіограми соціальний аспект, коли слідчий є організатором боротьби зі злочинністю у підлеглому районі чи на дільниці. Найважливішим у боротьбі зі злочинністю є для слідчого виявлення її причин і умов, а також здійснення заходів для їх ліквідації.

Суддя — одна з найскладніших юридичних професій. У діяльності судді реалізується велика кількість спеціальних якостей і навичок, що органічно входять до структури особи судді й визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності.

Основними аспектами професіограми судді є соціальна, реконструктивна, комунікативна, організаційна, засвідчувальна. Розглянемо кожний з них.

Соціальний аспект. Суддя повинен не тільки правильно, згідно із законом розглядати і вирішувати кримінальну чи громадську справу, а й максимально використовувати судову практику ведення процесів з метою запобігання злочинних проявів та інших порушень законності.

Суддя реалізує ідеї, закладені в законодавстві. Одночасно він виконує виховну функцію. Для судді з великим досвідом роботи характерні принциповість, високий рівень відповідальності за власну діяльність,

прийняті рішення. Він постійно перебуває в центрі уваги учасників судового процесу. Будь-яке його зауваження привертає увагу й високо оцінюється присутніми. Досвідченого суддю відрізняють також витримка і неупередженість.

Реконструктивний аспект. Це поточний і завершуючий аналіз зібраної по справі інформації, результатом якого є винесення справедливого вироку чи рішення, що відповідає чинному законодавству. У реконструктивній діяльності судді реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне і синтетичне мислення, інтуїція.

Мислення судді повинно бути об'єктивним, всебічним, конкретним і певним; інтуїція та уява беруть участь тільки в оцінюванні інформації на початкових етапах дослідження доказів.

Комунікативний аспект. Передбачає спілкування з людьми під час судового процесу, яке здійснюється в межах кримінально-процесуального регулювання; суддя є основним його організатором. При цьому реалізуються такі особисті якості судді, як чуйність, емоційна рівноваженість, вміння слухати, говорити.

Організаційна діяльність. Це керування процесом судового розгляду головою суду в межах процесуального закону. Як свідчать дослідження, у цій діяльності виокремлюють два аспекти: самоорганізованість судді та керування всіма особами, які діють у сфері судового процесу. При цьому реалізуються такі особисті якості судді, як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість.

Засвідчувальна діяльність. Завершує професіограму судді й спрямована на подання добутої під час процесу інформації у спеціально передбачених законом формах (наприклад, протокол, вирок, визначення). У такій діяльності реалізуються загальна і спеціальна культура письмової мови судді, його професійні навички щодо складання документів у письмовій формі.

Розглянемо **якості прокурора** та його помічника. Для досягнення успіху у діяльності прокурор та його помічник повинні мати певні якості.

Мислення, яке розкриває причини будь-яких явищ, називається причинно-наслідковим. Саме такий характер має мислення прокурора, оскільки основним змістом його розумової діяльності є встановлення наслідків.

Такі *особливості мислення* прокурора передбачають наявність у нього певних якостей, зокрема:

- глибина — вміння якнайглибше проникати у бачене, у суть фактів, зрозуміти зміст того, що трапилось, передбачити найближчі та віддалені, прями та побічні результати явищ і дій;

- широта — вміння охоплювати широке коло питань і фактів, застосовуючи знання з різних галузей наук та практики;
- мобільність — здібності до продуктивного мислення, мобілізації та використання знань у складних та звичайних умовах;
- швидкість — вміння якнайшвидше розв'язувати завдання, швидко оцінювати обстановку і вживати необхідних заходів;
- самостійність — вміння ставити мету і завдання, а також шляхи їх реалізації без сторонньої допомоги;
- цілеспрямованість — вольова спрямованість мислення на розв'язання певного завдання, здібність тривалий час тримати його у свідомості, а також послідовно, планомірно думати над його розв'язанням;
- критичність — вміння осмислювати повідомлення, факти, пропозиції, включаючи помилки та перекичування, розкривати причини їх виникнення;
- гнучкість — вміння розглядати явища з різних точок зору, встановлювати їх залежність і зв'язки; перебудовувати власну діяльність і змінювати прийняті рішення відповідно до нової ситуації.

Комунікативний і засвідчувальний аспекти діяльності прокурора нерозривно пов'язані з використанням мови в її основних формах — усної та письмової. Для прокурора важливо вміти передавати свої думки так само, як і вміти мислити, слухати, чути, а також говорити. Прокурор повинен виявляти неабиякі вольові якості; його професійна діяльність часто потребує особистої ініціативи, наполегливості, цілеспрямованості та організаційних здібностей.

Якості адвоката. Успішна діяльність адвоката багато в чому залежить від вміння спілкуватись, від підходу до підзахисного, взаємодії з суддею, слідчим, прокурором. Велику роль відіграє також організаційна діяльність адвоката: підготовка до процесу; складання плану; застосування прийомів та засобів, сформованих практикою і професійним досвідом.

Вчасна підготовка до захисту, обміркована лінія його здійснення, складений план — усе це дає адвокату можливість чітко сформулювати свої погляди в суді, орієнтуватись у різних ситуаціях, помічати неточності у висловлюваннях учасників процесу, а також вносити у складений план поправки при виявленні під час процесу нових обставин. Адвокат повинен ґрунтовно обміркувати всі питання, які необхідно з'ясувати як під час підготовки до судового засідання, так і у процесі судового слідства.

Адвокат повинен добре знати також особистість підзахисного, його психологію, мотиви злочину, причини та умови скоєння злочину. Тільки вивчивши, проаналізувавши і зробивши висновки про особу

підзахисного, логічно обміркувавши власну лінію захисту, адвокат може досягти позитивних результатів.

Захисник повинен мати моральне право брати участь у вирішенні питань правосуддя, оцінювати вчинки людей, розкривати їх психологічний зміст. А це означає, що адвокат повинен бути принциповим, чесним, непримиренним до порушення прав і законних інтересів підзахисного.

Адвокат повинен не тільки обстоювати інтереси підзахисного, а й виховувати його, утверджувати в нього почуття законності. Успішність діяльності адвоката багато в чому залежить від його вміння знаходити серед великої кількості доказів такі, які б допомогли виправдати підзахисного чи пом'якшити його вину. А це потребує пошуку, творчого мислення, орієнтації в обставинах справи. Виступаючи на процесі, адвокат дотримується певної лінії захисту і чітко визначеної мети, для досягнення якої йому необхідно виконувати певні дії, приймати рішення. Тому дуже важливими є такі його риси, як самостійність, воля, вміння протистояти іншим учасникам процесу, наполегливість і рішучість. Дуже небезпечним для адвоката є відсутність власної точки зору, невміння обстоювати свої погляди, позиції, переконання. У цьому разі адвокат буде пасивний, інертний і захист здійснюватиме на низькому рівні.

Робота адвоката складається з трьох етапів:

- формування загальної концепції;
- розробка тактики захисту;
- застосування (реалізація) захисту.

На першому етапі основне місце займає **реконструктивна діяльність адвоката**. Такі якості, як пам'ять, мислення (аналітичне і синтетичне), увага, реалізуються і на першому, і на другому етапах діяльності. На третьому етапі діяльності поряд із зазначеними реалізуються також якості комунікативної групи. У комунікативній діяльності адвоката виокремлюються *два аспекти*:

- 1) психологічний контакт з підзахисним, який відбувається в основному ще до початку судового процесу; під час приватних бесід;
- 2) психологічний контакт зі складом суду та іншими учасниками судового процесу; при цьому реалізуються якості адвоката як судового оратора.

Як адвокат, так і прокурор повинні подати свої докази суду в обґрунтованій і визначеній формі, ретельно проаналізувавши особу підсудного, встановивши психологічні причини та мотиви скоєного ним злочину.

Як виправдання підсудного за рахунок применшення соціальної небезпеки злочину, так і передчасна відмова від боротьби є однаково шкідливі для підсудного зокрема і суспільства загалом.

Вміння поєднувати при захисті інтереси суспільства і підзахисного, не протиставляючи їх, а також вміння підкреслити соціальне значення захисту при обстоюванні по суті приватного інтересу — це, безумовно, одна з важливих якостей професійної культури адвоката.

Якості юрисконсульта. Вони схожі на якості адвоката, оскільки схожий зміст їх діяльності. Залежно від виду діяльності розрізняють такі якості юрисконсульта:

- в організаційній діяльності — вміння завойовувати авторитет у колективі, організаційні здібності;
- у засвідчувальній — акуратність, точність, принциповість;
- у комунікативній — доброзичливість, уважність, вміння слухати, переконувати.

Якості нотаріуса. У психологічному аналізі професійної діяльності нотаріуса розрізняють такі її види: пізнавальну (аналогічна пошуковій діяльності) — професійне дослідження поданих нотаріусу документів; комунікативну — організація психологічного контакту із громадянами, які звертаються по допомогу до нотаріуса; засвідчувальну — досягнення основної професійної мети і розв’язання завдання.

Для кваліфікованого нотаріуса характерні такі якості: терпеливість, уважність, акуратність, вміння завойовувати довіру, душевна щедрість, готовність (у межах професійного обов’язку) виконувати обов’язки попри всі перешкоди.

Якості інспектора карного розшуку. Робота у карному розшуку потребує від людини таких особистих якостей: сміливості, спритності, доброї пам’яті, вміння швидко приймати рішення, врівноваженості, високого рівня самоорганізованості, настирливості, емоційної стабільності.

До діяльності інспектора карного розшуку належать такі самі аспекти, які входять до структури професіограми слідчого. Пошукова діяльність полягає у виявленні слідів злочинця і складанні його “портрету”, тобто характеристик, за допомогою яких можна розшукати та ідентифікувати особу (наприклад, дактилоскопічні відбитки пальців, словесний портрет). З огляду на це інспектору карного розшуку повинна бути притаманна така риса, як спостережливість. Висока ефективність спостереження забезпечується наявністю точно сформульованого завдання. Зрештою, головну роль при спостереженні відіграє інтелект.

Спостереження як психічний процес і форма діяльності сприяє формуванню такої інтелектуальної якості, як “професійна спостережливість”. Оскільки спостережливість інспектора кримінального розшуку має в основному пояснювальний характер, то цим забезпечується проникнення в суть спостережуваного явища. Таку спостережливість

можна назвати проникливістю — рисою, яка так само дуже важлива для інспектора карного розшуку.

Існує також психологічна спостережливість — вміння підмічати зовнішні прояви внутрішнього стану людей, розуміти їх почуття, переживання, мотиви, цілі, розпізнавати психічні якості особи, її дії.

Важливою ознакою психологічної спостережливості є вміння спостерігати за собою, аналізувати власні вчинки і дії, помічати власні помилки і вчасно їх виправляти.

Одним із завдань інспектора карного розшуку є відтворення картини минулого за доказами (слідами минулого), які залишились у теперішньому.

Комунікативна діяльність інспектора карного розшуку полягає в організації отримання інформації від різних людей про особу злочинця, його прикмети, можливе місцезнаходження тощо.

Засвідчувальна діяльність інспектора передбачає фіксацію отриманої інформації у спеціальній письмовій формі.

Розглянемо тепер організаційний аспект його діяльності інспектора карного розшуку. Протягом дня йому доводиться виконувати багато дій: виїжджати на місце події, зустрічатись з великою кількістю людей, відвідувати медичні установи (для бесіди з потерпілим) та ін. Тому інспектор повинен мати високий рівень самодисципліни і вміти планувати власний час і час інших людей, знаходити добровільних помічників і користуватись їх допомогою.

Реконструктивна діяльність полягає у відтворенні (разом із слідчим) картини подій злочину, розробці основних версій, що стосуються справи, і складанні плану, спрямованого на успішне розслідування злочину.

Практичне мислення інспектора у процесі трудової діяльності називають оперативним. Розрізняють образне, абстрактне і конкретне мислення. У діяльності інспектора перелічені види взаємодіють і безперервно переходять один в інший. Аналіз і синтез у його мисленні мають однакове значення. Через складність, суперечності та великий обсяг матеріалів, що стосуються розслідування, процес розслідування неможливий без його точного аналізу. Однак розуміння матеріалу, підготовленого аналізом, досягається в результаті синтезу. Версії, план розслідування, оцінювання доказів — усе це продукти синтетичного мислення. Отже, мислення потребує гармонійного взаємозв'язку аналізу і синтезу.

З огляду на соціальний аспект у своїй діяльності інспектор карного розшуку насамперед намагається запобігти злочину, створити умови, які б перешкождали здійсненню злочинних намірів.

У роботі інспектора розкриваються його знання про кримінальний контингент, вміння швидко орієнтуватись у складній оперативній обстановці.

Найбільш динамічні ситуації спостерігаються в момент затримання порушника. У цей момент необхідно чітко визначити, який спосіб затримання найефективніший, яким є затримуваний — риси його характеру, можливі прояви опору при затримуванні, тобто потрібний індивідуальний підхід. Інспектору повинні бути притаманні такі якості: маневреність, об'єктивний погляд на обстановку, вміння правильно обирати шляхи розв'язання завдань з урахуванням конкретної ситуації за умови отримання правових розпоряджень.

Особливе значення серед психологічних якостей юриста має мислення, тобто процес пізнання об'єктів, їх якостей і ставлення до реального світу.

Розглянемо характерні ознаки творчого мислення.

Проблемний характер підходу до явищ, що вивчаються, — якість творчого мислення, що проявляється в умінні поставити питання, яке необхідно з'ясувати, дослідити; знайти в розслідуваній справі проблемну ситуацію. Проблемний характер мислення юрист використовує у реконструктивній і пошуковій діяльності, точніше — на їх межі.

Оперативність мислення — вміння знаходити під час розшукових операцій найважливіші речові докази та юридичні факти. До оперативності мислення належить вміння швидко визначати методи і засоби, за допомогою яких справу буде вирішено швидко і якісно. У пошуковій діяльності юриста оперативність мислення забезпечує оптимальне подання спостережливості, яви та інтуїції.

Динамічність мислення — вміння швидко орієнтуватись у конкретній справі, виявляти творчий підхід до справи, вміння швидко визначати головне і другорядне.

Широта мислення. Проявляється у продуктивності творчої роботи при розв'язанні багатьох проблем.

Глибина мислення. Виражається у виявленні основних якостей, зв'язків і відносин між предметами і явищами. Глибина мислення тісно пов'язана з відбірковістю, це й зрозуміло: що вужча проблема, явище, то більше якостей, деталей можна розглянути при її вивченні.

Література

Васильев В. Я. Юридическая психология. — М.: Юрид. лит., 1991.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

Політична культура юриста.
Правова культура юриста.
Етична культура юриста.
Естетична культура юриста.

Культура як історичне явище означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством, а також сукупність усіх видів перетворювальної діяльності, за допомогою якої формуються ці цінності. Розвиток культури залежить від змін соціально-економічних формацій і характеризується рівнем оволодіння людством силами природи, а також рівнем розвитку кожної окремої людини і людства загалом. Разом з тим культура має певну самостійність щодо змін своєї матеріальної основи. Така самостійність виявляється у спадкоємності та взаємодії культур різних народів.

Термін “культура” означає не тільки сукупність людських досягнень у підкоренні природи, у розвитку техніки, науки, освіти, моральних устоїв, а й досягнутий рівень культури, ступінь досконалості в оволодінні будь-якою галуззю знання і діяльності. У такому значенні використовують термін “культурність”. Розуміння культури саме як культурності в сучасній науковій літературі відображене в термінах “культура праці”, “культура управління”, “культура судового процесу”, “професійна культура юриста” та ін.

Складовими професійної культури юриста є політична, правова, етична та естетична культура.

7.1. Політична культура юриста

Політичній культурі належить важливе місце у професійній культурі юриста, оскільки його діяльність стосується таких важливих політичних сфер, як державна і правова. Політична культура — це сис-

тема знань про політику, вміння реалізовувати ці знання, а також реально втілювати їх у життя.

Політика — це складна система ідей, відносин, дій соціальних суб'єктів, які формують, формулюють, реалізують життєво важливі інтереси великих соціальних груп.

Охарактеризуємо складові цієї системи.

Ідея — це сукупність думок про напрямок вирішення якої-небудь проблеми. Ідеї реалізуються за допомогою *дій* соціальних суб'єктів. У процесі діяльності соціальні суб'єкти вступають у політичні відносини.

Зазначені ідеї, дії, відносини спрямовані на формування, формулювання і реалізацію інтересів соціальних суб'єктів. **Формування** — це розвиток, виховання інтересів. **Формулювання** — зовнішнє відображення інтересів у вигляді програм, декларацій, інших документів і вимог. **Реалізація** — це задоволення інтересів.

Політика спрямована на задоволення економічних, національних та інших життєво важливих інтересів великих соціальних груп (класів, націй, професійних угруповань тощо).

Отже, враховуючи викладене, *юрист повинен знати такі основні складові політики.*

1. Життєво важливі інтереси політичних суб'єктів.
2. Політичні ідеї, спрямовані на реалізацію цих інтересів.
3. Зміст і призначення політики на сучасному етапі.
4. Можливі шляхи реалізації цих ідей.
5. Характер відносин між суб'єктами політики.

Політична культура юриста проявляються у реалізації здобутих знань:

- розумінні закономірностей виникнення конкретних політичних явищ;
- розумінні суті та призначення цих явищ;
- умінні прогнозувати політичні явища.

Реальне втілення політичних знань і вміння проявляються в тому, що юрист у своїй діяльності враховує такі дані:

- держава і право, як і інші політичні інститути, існують для того, щоб забезпечувати нормальне життя індивіда;
- загальнолюдські цінності та інтереси мають пріоритет перед груповими;
- громадський обов'язок повинен бути важливішим за особисті інтереси;
- ідеологічні погляди не повинні впливати на професійний обов'язок юриста;
- дотримання ідей демократії і правової держави.

7.2. Правова культура юриста

Правова культура юриста — це знання юридичних теорій, чинного законодавства, вміння і навички його реалізовувати, а також дотримання цього законодавства.

Ознаки правової культури юриста.

1. Глибокі та міцні знання юридичної теорії — основних юридичних понять, категорій, термінів та закономірностей функціонування державно-правових явищ.

2. Знання чинного законодавства — досконале орієнтування у змісті основних законів (Конституція, інші конституційні закони) і глибоке знання юридичних норм з метою реалізації у професійній діяльності.

3. Навички щодо реалізації законодавства — вміння тлумачити закони, тобто розуміти їх зміст, застосовувати юридичні норми в конкретних життєвих ситуаціях.

4. Повага і дотримання чинного законодавства.

Складовою правової культури є правосвідомість юриста.

Правосвідомість — це знання права, а також психічні почуття, емоції про існуюче чи бажане право. Тому у правосвідомості виокремлюють ідеологічний (знання права) і психологічний елементи (почуття, емоції про право).

7.3. Етична культура юриста

Етична культура юриста — це знання юристом його моральних прав і обов'язків та використання їх у професійній діяльності.

Мораль — це норми поведінки, які базуються на поняттях про добро і зло, честь і обов'язок, правду і справедливість.

Етика — сукупність елементарних правил поведінки, особливих навичок у реалізації яких не потрібно. Тому етична культура юриста включає два аспекти:

- визнання існуючих моральних норм як необхідних регуляторів поведінки;
- дотримання цих норм у професійній діяльності.

Основні принципи етичної культури юриста:

- гуманне ставлення до людини;
- чесність і правдивість (справедливості не можна досягти нечесним шляхом);

- доброзичливість і чуйність (юристам часто доводиться спілкуватися з людьми, які потрапили у складні життєві ситуації. Однак ці риси не можна ототожнювати з всепрощенням);
- простота і скромність (потрібні юристу для того, щоб не бути егоїстом і користолобним);
- дотримання професійної таємниці (об'єктивне і повне розслідування кримінальної справи без демонстрації інтимного життя учасників юридичного процесу).

7.4. Естетична культура юриста

Естетична культура юриста — це розуміння юристом правил зовнішньої гармонії своєї професійної діяльності та реалізація їх на практиці з метою ефективного розв'язання юридичних завдань.

Охарактеризуємо складові естетичної культури юриста.

Культура мови — це літературна мова, вільне володіння юридичною термінологією, відсутність слів-паразитів, уміння вибрати правильний тон у розмові.

Культура зовнішнього вигляду — це вміння добирати одяг, зачіску відповідно до віку, посади, часу. Для юристів характерні офіційність і стриманість в одязі, відсутність екстравагантності, тому що посада має державно-офіційний характер.

Культура організації робочого місця — це створення естетичної обстановки діяльності юриста, комфортності. Однак юрист повинен орієнтуватись на відвідувачів, тому його робоче місце не повинно відволікати увагу відвідувачів.

Культура підготовки юридичних документів — відсутність технічних, структурних порушень, організаційних і пунктуаційних помилок, нерозбірливого рукописного тексту тощо.

Отже, культура юриста складається з політичної, правової, етичної та естетичної культур. Необхідно підкреслити, що тільки високий рівень культури дає можливість юристу реалізувати своє високе соціальне призначення.

Література

Юридическая деонтология. — Харьков, 1995.

ЗМІСТ

<i>Лекція 1.</i> Предмет та об'єкт юридичної деонтології	3
<i>Лекція 2.</i> Методологія та зміст юридичних наук	9
<i>Лекція 3.</i> Юридична діяльність	17
<i>Лекція 4.</i> Основні юридичні спеціальності	22
<i>Лекція 5.</i> Соціальне регулювання професійної юридичної діяльності	28
<i>Лекція 6.</i> Професійно-особисті якості юриста	34
<i>Лекція 7.</i> Професійна культура юриста	43

The proposed course of lectures explains briefly the subject and the object of juridical deontology, methodology and contents of jurisprudence. The main juridical specialties, the system of legal activity, its notions and types are described in the book.

Intended for university students majoring in jurisprudence.

Навчальне видання
Бризгалов Ігор Володимирович
ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ
Короткий курс лекцій
3-тє видання, стереотипне

Educational edition
Brysgalov, Igor V.
JURIDICAL DEONTOLOGY
Brief course of lectures
3rd edition, stereotype

Редактор *М. В. Дроздецька*
Коректор *І. В. Точаненко*
Комп'ютерне верстання *Н. С. Лопач*
Оформлення обкладинки *М. В. Куліков*

Підп. до друку 18.08.03. Формат 60×84₁₆. Папір газетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 2,8. Обл.-вид. арк. 2,8. Тираж 000 пр. Зам. №

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*